

השיעור השבועי

גליון מספר 378

הרב המקדים: הג"ד משה אבוחצירא שליט"א
ראש מוסדות בנותיבות

כתב וערך השיעור:

הרב דכיר פרץ שליט"א

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"כ היזדים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
18:20	17:46	16:54	תל אביב
18:16	17:42	16:50	חיפה
18:16	17:42	16:50	באר שבע
18:20	17:45	16:53	

כא | ו' שבט תשפ"ג

להפצת עלונים באזור מגורין
התקשר: 0506-730-831

הלכות ברכות - י

סב"ל בקום ועשה. חסה מגידול רגיל. פת פחות מכוזית אינה פוטרת שאר מאכלים. מעט יין פוטר שאר משקים. אם יש מצוה בחצי שיעור. ברכה על שתייה באמצע הסעודה. ברכה על מסטיק

סב"ל בקום ועשה

א. בשיעור הקודם (ראה גליון השיעור השבועי מס' 377 פרישת וארא אות כב) הזכרנו את דברי המהרש"א (פסחים קב.) והגאון רבי עקיבא איגר (ברכות יב.) בד"ן המסופק אם בירך ברכת הנהנין, כגון שמחזיק כוס תה, ומרוב טרדות שכח אם בירך או לא, אינו מברך מספק, כי בכל הברכות שהן מדרבנן אומרים ספק ברכות להקל, וגם אם רוצה להחמיר ולברך אינו רשאי. ולדעת המהרש"א ורבי עקיבא איגר, לא ימשיך לאכול או לשתות, כי על הצד שלא בירך, אם יאכל בלי ברכה יחשב לו כאילו מעל בקדשי שמים, וכמו שאמרו בברכות (לה.), כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל, ומדברי רבינו יונה (ברכות דכ"ה ע"א מדפי הרי"ף ד"ה מאי) משמע שחייב להביא קרבן מעילה, אבל דעת שאר הפוסקים שנחשב כאילו מעל ולא ממש, כי חיוב הברכות הוא מדרבנן. ועוד אמרו בגמרא שם, כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים, והביאו סתירה בין הפוסקים, פסוק אחד אומר "לה' הארץ ומלואה", ופסוק אחר אומר "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני

אדם". והשיבו, כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, קודם ברכה הכל שייך לקדוש ברוך הוא, ואחר ברכה הקב"ה נותן לנו את רשות ההנאה.

מסופק אם בירך המוציא

ב. אמנם מדברי השלחן ערוך משמע שלא כדעת המהרש"א ורבי עקיבא איגר, שהרי בשלחן ערוך דיני בציעת הפת (סימן קסז סעיף ט) כתב כך: אם הוא מסופק אם בירך המוציא אם לאו, אינו חוזר ומברך. ומקורו מדברי הרמב"ם (פ"ד מהל' ברכות ה"ב). אם מדובר שגמר לאכול, פשוט שלא יברך ברכה ראשונה, ועל כרחק שרוצה להמשיך לאכול, ודינו שאינו חוזר ומברך, ויאכל בלי ברכה. מעניין שהיעב"ץ - בנו של החכם צבי לפני כ-300 שנה - בספרו מור וקציעה (שם) כתב שיש להחמיר בזה, ומספק אין לאכול ללא ברכה, מפני שמועל בקדשי שמים. וזה מתאים לדעת המהרש"א ורע"א. אבל בספר מגן גיבורים² (אלף המגן שם ס"ק יד) חלקו עליו וכתבו, חלילה לומר כן, שכל ספק ברכות להקל. ומה שאמרו הנהנה מהעולם הזה בלי ברכה

¹ מדברי הרב משה אבוחצירא שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון שליט"א. כאשר משה רבנו ע"ה ראה שיש קטרוג על עם ישראל מיד עמד בפרץ, והקב"ה שמח בזה והתרצה, וכך היתה דרכם של כל גדולי הדורות, תמיד לדאוג לעם ישראל. זו היתה דרכו של הסבא קדישא סידנא בבא סאלי, שבמחוז תאפילאלת במרוקו היה ראש ישיבה כבר מגיל עשרים, וכן אב בית דין, וכשעלה לארץ החליט להסתיר גדלותו בתורה, וחכך בדעתו להסתיר גם את כוחו לפעול ישועות, אך לבסוף אמר, אל תמנע טוב מבעליו. ובאותה הדרך הלך מרן מלכא קדישא זצ"ל, כל ימיו דאג לעם ישראל, בארץ ובעולם, ובאותה הדרך הולך מורנו ורבנו ועטרת ראשנו שליט"א, ממשיך להציל את עם ישראל, להנהיג את עם ישראל, בדרך התורה, היראה, הקדושה וההלכה, ועמל להפיץ את תורת ה' צבאות בכל אתר ואתר. מה לנו גדול יותר מהספרים הקדושים "ילקוט יוסף", מידי פעם אני נמצא בכל מיני מדינות בחו"ל, צרפת, שווייץ, לונדון, ארצות הברית, ובכל בית כנסת ובית מדרש נמצא ילקוט יוסף. פעם ראש ישיבת הנגב הגאון הרב יששכר מאיר זצ"ל אמר לי: אתה יודע, הרב יצחק יוסף למד אצלי בישיבה, והיום כשאני הולך לחו"ל לאסוף כסף, ואני מכבד את האנשים שתומכים בי, אני נותן להם במתנה סט "ילקוט יוסף", אין לי מתנה טובה מזו! ילקוט יוסף מתורגם לכל השפות, ולכל מקום אני לוקח ילקוט יוסף מתורגם לשפה המקומית, כי זה הדבר שיביא את התועלת הגדולה ביותר למקבל. והוסיף ואמר, הוא זכה למה שאף אחד לא זכה. יהי רצון שבזכות הסבא קדישא, הקב"ה יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים. אמן.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגדול בנן של קדושים הגאון רבי משה אבוחצירא ראש כולל בנותיבות, נכד של בבא סאלי וכן האדמו"ר רבי ברוך שיבדל לחיים טובים וארוכים. זכינו להכיר את בבא סאלי, היינו לומדים בישיבה סמוכה אליו, ופעמים רבות התפללנו אצלו שחרית, וזכינו לראות את הנהגותיו וגדלותו. כאן בארץ הסתיר את גדלותו בתורה, אבל השבח שלו שהיה אב בית דין וראש ישיבה במרוקו, וידע ש"ס ופוסקים. לאחרונה גילו כמה תשובות שלו בהלכה שכתב בכתב ידו, שלחו לי אותן, ורואים שמפלפל ויודע פוסקים, לא רק זוהר וקבלה, שעם כל החשיבות לקבלה אסור להזניח את לימוד הש"ס והפוסקים, והמעלה שלו שידע הכל. יהי רצון שיעמוד בתפלה על כל בני משפחתו וצאצאיו, וכבוד הרב ימשיך לשבת על התורה ועל העבודה.

² חיברוהו שני גדולים, בדרך כלל אדם אחד מחבר ספר, ולפעמים מעתיקים כסדר ממישהו אחר, הלכות נשיאת כפים, הלכות ברכות ושבת... וזה חידוש שישבו שני גדולים ולמדו בחברותא, וחיברו יחד את הספר מגן גיבורים, הוא הם רבי מרדכי איטינגא וגיסו רבי יוסף שאול נתנזון. חיברו יחד גם "מפרשי הים" על התלמוד. היו לפני כ-200 שנה והיו ידידים בתורה, עד שהסתכסכו על הכשר מצוות המכונה, הרב נתנזון התיר והרב איטינגא אסר, ונפרדה דרכם (ראה בספר החדש השיעור השבועי תשע"ט פר' צו אות ג).

כאילו מעל, זהו כשעובר על ציווי חכמים לברך, אבל במקום ספק שחכמים אסרו עליו לברך, אין בזה כאילו מעל.

חשיבות הפת והיין

ג. יש להביא ראיה נוספת מדין השותה מים באמצע הסעודה, היום כולם יודעים שהשותה מים בתוך הסעודה אינו מברך, אבל זה לא פשוט, בגמרא ברכות (מא) שאלו את בן זומא, מפני מה אמרו דברים הבאים מחמת הסעודה - כגון בשו, אורז, יאפראק, סופריטו, אשפלאו, וכל מיני מאכלים - בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם? אמר להם: הואיל וברכת הפת פוטרנו, כי הפת היא עיקר הסעודה. וכמו שהפת היא ראש לכל המאכלים, כך היין ראש לכל המשקים, והשותה יין אפילו מעט, פוטר את שאר המשקים, ולא דוקא בקידוש של שבת או בתוך סעודה. חכם אחד מכסא רחמים (ברכת ה' ח"ג עמ' שלט) הבין שכמו שמעט יין פוטר את שאר המשקים, הוא הדין בלחם, שאפילו אכל פחות מכזית - 27 גרם, וכגון שהוא עושה 'דיאטה', פוטר את שאר המאכלים, וכמו עיקר וטפל שמברך על העיקר ופוטר את הטפילה (ברכות מד). ובאמת שכך כתב כבר בספר אבן העזר (סימן קעד) - היה לפני כ-350 שנה מצאצאיו של מהרש"ל שהיה לפני כ-450 שנה בדורו של מרן הבית יוסף.

אכילה בכזית

ד. אולם מדברי הריטב"א (ברכות מא) משמע שלא כדבריו, שהרי פירש את דברי הגמרא שהפת פוטר לא מדין עיקר וטפל, כי טפל זה רק דבר הבא ללפת את הפת, וכמו שמברך על הקרמבו ופוטר את הביסקוויט, ומברך על הגלידה ופוטר את הגביע, אלא הפת פוטר משום שהיא חשובה והיא

³ כשעושים קידוש בבית הכנסת, כגון שיש ברית בשבת, המקדש יאמר לציבור, אני מכוין להוציא אתכם ידי חובה, ובלבד שתאכלו כזית מיני דגן, קוגל או עוגיות, כי אין קידוש אלא במקום סעודה.

המוהל בדרך כלל מברך את ברכת המילה, אבל כשמרן זצ"ל היה סנדק היה מברך בעצמו, כי עד שיומינו מישוהו ועד שיברך ויגמגם... זה ביטול תורה, לכן היה מברך מהר ומזדרז לשוב ללימודו.

⁴ שמעתי שיש כאן בשכונת הבוכרים מישוהו שמביא חסה מגידול רגיל, חלק מחלק בחינם לאברכים וחלק מוכר, ובאים אברכים לפי תומם ולוקחים, וסומכים על הכשר מרב אחד, שמדמה זאת למה שהתירו תולעים קטנות המצויות במים מפני שאינן נראות אלא על ידי מיקרוסקופ, כי התורה ניתנה לבני אדם ולא למלאכי השרת. וכן כתב החכמת אדם (בינת אדם כלל לח סימן מט) על דברי ספר הברית (מאמר ו' פ"ג). [א.ה. ע' יהוה דעת ח"ו סי' מז, ילקו"י סי' פג ס"ח. ומ"ש בילקו"י סי' פד ס"ו בשם ס' הברית, הם מדברי שו"ת בית אבי ח"א חאו"ח סי' סד. ע"ש]. אבל ריבוננו של עולם, מה הדמיון, תמיד אני אומר שצריך ללמוד קצות החושן ונתיבות המשפט ור' חיים מברסק, ולא בגלל שהלכה תמיד כמו ר' חיים, אלא שדבריו מחדדים את השכל {חכ"א מב"ל לא הבין והעיר עלינו שאין הלכה כהגר"ח מברסק. וזה רק מוכיח על חשיבות לימוד זה שגורם הבנה טובה}, ובפרט אצל בחורים צעירים, שילמדו קצות ונתיבות ור' חיים וברכת שמואל וברכת אברהם, וכך ידעו לדמות דבר לדבר. התולעים שבמים אינן נראות בעין רגילה, אלא רק במיקרוסקופ, אבל כל מי שיבדוק חסה בשמש על בד לבן יראה תולעים אפילו בעין רגילה. תמיד מרן זצ"ל היה מספר על שכנו שהיה שוטף את החסה תחת זרם מים חזק ואוכל, ומרן אמר לו, שטיפה בברז לא מועילה, שים את החסה בשמש על בד לבן ותראה תולעים, וכך היה, שראה תולעים מהלכים. ואם כן מה הדימוי בין חסה למים.

לפני כשתים עשרה שנה אותו חכם הגיע למרן ואמר לו, רופא מהדסה עשה מחקר שיש בציבור החרדי יותר חולים במחלה הידועה ה"י חסית לאוכלוסייה הכללית, וזה בגלל שאוכלים חסה 'חסלט' או 'עלי קטיף' שמגדלים בחממות, ומרססים חומר זרחני חזק, ואם כן 'חמירא סכנתא מאיסורא', עדיף לאכול

עיקר הסעודה, ולכן ראויה היא לפטור את כל המאכלים הבאים מחמת הסעודה. וסעודה היא דוקא אם אוכל כזית פת, וכמו שכתב מרן השלחן ערוך (סימן רעג סעיף ה) בשם הגאונים, בדין אין קידוש אלא במקום סעודה,³ שאפילו אכל לחם מועט נקרא סעודה, וכתב האליה רבה (שם סק"ח) בשם הרוקח (סי' נו) דהיינו כזית פת, וכמבואר בגמרא (ברכות מט: פסחים לב:) אכילה בכזית. וגם כאן צריך שיאכל לפחות כזית פת כדי לפטור שאר מאכלים.

חצי שיעור אסור מן התורה

ה. האחרונים דנים לגבי מי שיש לו בליל הסדר מעט מצה, או מעט חסה למרור, כגון שהביאו הרבה חסה מגידול רגיל, אבל אסור לאכול אותה כי יש בה ריבוי תולעים,⁴ ויש לו רק מעט חסה מגידול מיוחד, וכששוקל את המצה או החסה רואה שיש מהם פחות מכזית - 27 גרם, האם יש ענין לאכול פחות מכזית, והאם יכול לברך בשם ומלכות על אכילת מצה או על אכילת מרור. בגמרא יומא (עג:) בסוגיית חצי שיעור של אכילת איסור, כגון נבלה וטרפה וחזיר וכדומה, לדעת רבי יוחנן חצי שיעור אסור מן התורה, ובטעמו ביארו התוס' (עד. ד"ה כיון) משום שנאמר בפסוק "כל" חלב לא תאכלו, "כל" לרבות חצי שיעור, והסברא בזה, שחצי שיעור חזי לאיצטרופי, כלומר שהחצי כזית שאכל ראוי להצטרף עם עוד חצי כזית לכזית שלם.

חצי שיעור במצות עשה

ו. השאלה אם הוא הדין לגבי מצות עשה, שהאוכל חצי כזית מקיים מצוה. נחלקו בזה הפוסקים מערכה לקראת מערכה, לדעת החיד"א (בברכ"י סי' תפב

חסה מגידול רגיל. מרן לא אהב את זה והגיב כבעס, מה פתאום, אתה רוצה לחזור לימים ההם שהיו אוכלים חסה מגידול רגיל?!

לפני כחמישים שנה כשמרן זצ"ל כיהן כרב ראשי לישראל, היה דיין אחד שרצו למנותו לבית הדין הגדול, הדיינים תמיד רוצים להתקדם, אב בית דין, ראש אבות בתי הדין, בית הדין הגדול... הדיין הזה היה פיקח, וגם למד בשיבת הסדר ועשה צבא, והרב גורן רצה שיהיה בבית הדין הגדול. אבל מרן התנגד לכך בכל תוקף. יום אחד פנה הרב גורן למרן, למה כבוד הרב מתנגד לו, הדיין הזה מדבר יפה, והוא תלמיד חכם ויודע פוסקים. השיב לו מרן, הייתי בחתונה בגן אורנים בתל אביב, והוא ישב לידי בשלחן הנשיאות, וראיתי אותו אוכל חסה - לא היה אז גידול מיוחד והיו אוכלים רק את הקלח - ואמרתי לו, יש בזה תולעים, אתה לא מפחד? על כל תולעת חמש מלקויות, שב ואל תעשה, מה אתה מבלע? והוא מסתכל עלי ואומר, בסדר בסדר... והמשיך לאכול. וכי אני אתן לו לכהן בבית הדין הגדול? איפה היראת שמים שלו? לא מפחד מהקדוש ברוך הוא.

כשנכנסתי לרבנות הראשית היה רב מצפון הארץ שמונה על ידי הרבנים שלפני, והיה נותן הכשר על חסה מגידול רגיל. שלחתי להודיע לו ולהתרות בו שדעתנו לא כך, ומי שמפחד מסכנה יזהיר את הציבור לא לאכול הרבה. מרן זצ"ל בזמנו קרא לי ואמר, לך לבקר במפעל לגידול מיוחד. וכשהייתי שם הסבירו לי ששטיפים את העלים שטיפה חזקה עם חומרי ניקוי, ועוברים בשש אמבטיות אחת אחרי השניה, וכך מוציאים את החומר הזרחני, ואילו היתה סכנה משרד הבריאות לא היה מאשר דבר כזה, הרב אריה דרעי לא היה מאשר... ומי שחושש שהחומר נדבק חזק ונשאר, שיאכל קצת, אבל בשביל זה להאכיל תולעים ולהחזיר חנה לשחרורית?!" ב"ה שהתכנית לאשר גידול רגיל לא יצאה לפועל, אבל העיד לי עד נאמן שבכל שבוע בימי רביעי או חמישי, מגיע לבוכרים טנדר גדול ומחלק לאברכים חסה רגילה בהכשר רב מסוים, שיהיה בריא, אבל איך לוקח אחריות בשביל איזו סברא שיש לו בראש? אף אחד לא הסכים אתו, תראה מה אמר גדול הדור [א.ה. ואדרבה יש שפרסמו שהגידול המיוחד נקי מחומרים יותר מהגידול הרגיל. ראה ילקו"י פסח ח"ג עמ' תר, ובילקו"י ט"ו בשבט עמ' ריג. השיעור השבועי תשע"ט פר' עקב אות י]. האברכים צריכים לשים לב לדבר הזה.

סק"ד) יש מצוה בחצי שיעור, וכן דעת המהרי"ט אלגאזי (בהלכות יום טוב דף ר ע"ג), החתם סופר (חאו"ח סימן קמ), מחנה חיים (ח"ג חאו"ח סימן יט ד"ה זה אינו), שו"ת יהודה יעלה⁵ (סימן קלו), שו"ת בנין עולם (סימן יט) ועוד, כולם סוברים שיש קצת מצוה בחצי שיעור של מצות עשה. לעומתם דעת השבות יעקב (ח"ב סי' יח), המשנה למלך (פ"א מהל' חמץ ומצה ה"ז), השאגת אריה (סימן ק), שו"ת בני חיי (סי' תעה), החקרי לב (חאו"ח סימן ז) - לרבי יוסף חזן שהיה ראשון לציון לפני כ-200 שנה, הדברי חיים מצאנז (סימן כה) - היה לפני כ-200 שנה, המנחת חינוך (סימן קלד) והכתב סופר⁶ (סי' צו), כולם סוברים שאין שום מצוה באכילת פחות מכזית. להלכה יאכל כדי לחוש לדעות שיש מצוה, אבל לא יברך, שספק ברכות להקל.

חצי מצוה בספירת העומר

ז. בשו"ת רב פעלים ח"ג (חאו"ח סימן לב) דן אם יש מצוה בחצי שיעור, והביא כמה ראיות, אחת מהן מהלכות ספירת העומר, שכתב מרן השלחן ערוך (סימן תפט סעיף ח) שמי ששכח לספור לילה ויום, שוב אינו יכול להמשיך לספור בברכה, כי חוששים לדעת בה"ג (סימן עא, עמ' תרסה) שמצות ספירת העומר היא מצוה ארוכה של מ"ט יום, שנאמר "תמימות" תהינה, וכיון שהפסיק יום אחד הפסיד את המצוה, וכתב מרן שימשיך לספור בלי ברכה. ולכאורה מה התועלת להמשיך לספור בלי ברכה? אלא ודאי שיש מצוה בחצי שיעור. אבל יש לומר בטעם הדבר שממשיכים לספור בלי ברכה, שזה כדי לחוש לרוב הפוסקים ובראשם התוספות (מנחות סו. סד"ה זכר) שכתבו על בה"ג שדבריו דברי תימה, ולשיטתם לא הפסיד המצוה, כי כל יום הוא מצוה בפני עצמה, אבל מכל מקום לא יברך, כי חוששים לבה"ג מדין סב"ל.

חצי חייב בשופר

ח. בשו"ת רב פעלים הביא ראה מהלכות שופר שאין מצוה בחצי שיעור, שכתב מרן השלחן ערוך (סימן תקפט סעיף ה) לגבי מי שחציו עבד וחציו בן חורין, לא שחצי גוף עבד וחציו גוף בן חורין... אלא עבד שקנו אותו שני אדונים בשותפות, ואחד מהם כנראה רצה להשלימו למנין ונתן לו גט שחרור, הוא נקרא בגדר חציו עבד וחציו בן חורין, ואף על פי שכל עבד פטור ממצות שופר, זה חייב משום צד החירות שבו, אבל מצד העבדות שבו לא יוציא ידי חובה את עצמו, אפילו הוא חזר בתשובה וגידל זקן ופאות ושטרימ"ל... ולכן צריך שיתקע לו בן חורין להוציאו. הבין הרב פעלים, ממה שחצי עבד חייב במצות שופר, משמע שיש מצוה בחצי שיעור. אבל יש לומר שבעבד החיסרון בגברא, אבל יכול לקיים את המצוה בשלימות, ולכן מחויב מצד הגברא שבו שחייב. מה שאין כן בחצי שיעור בחפצא של המצוה, יתכן שאינו מקיים שום מצוה. ולפי הצד שאין מצוה

⁵ לרבי יהודה אסאד, היה מגדולי רבני הונגריה, אסאד זה לא ספרדי אלא אשכנזי... בשכונה אצלנו יש תלמיד חכם חשוב שהוא נין ונכד של רבי יהודה אסאד.

⁶ הכתב סופר חלק בזה על אביו החתם סופר, בדרך כלל אסור לחלוק על אביו שהוא גדול הדור, ורק כשיש הוכחות וראיות ברורות מותר, וכמו שמצינו בגמרא (בעירובין יד. לב. ר"ה ד: ב"מ ז. קידושין לח). אצל התנאים שכן חולק על אביו. אבל צריכים להיזהר, לא כל בן יכול לחלוק על אביו, וגם לא כל האבות שווים, יש אב שמן השמים זיכו אותו שבכל העולם פשטו הוראותיו, כמו מרן זצ"ל שבכל מקום הוגים בתורתו, וכשבן בא לחלוק על אבא כזה גדול, כמה צריך להיזהר, בפרט שעקבנו וראינו שעל הרוב זה שחלק אינו צודק, יש מה להשיב על דבריו, או שלא הבין את דברי הרב, או שיש לחלק, ארבעים שנה יקח לנו להבין דברי מרן זצ"ל.

⁷ הראיות הללו שהביא רבינו יוסף חיים הן פלא, כידוע שהיה גדול הדור, אבל התורה מונחת בקרן זוית כל הרוצה ליטול יבוא ויטול (קידושין סו.), מותר לחלוק

בחצי שיעור יש לבאר, שעיקר הלימוד של חצי שיעור הוא מהפסוק "כל" חלב לא תאכלו, ורק נוסף עליו הטעם שחצי כזית חזי לאיצטרופי⁷.

דעת גדולי האחרונים

ט. נחזור לענייננו, האוכל פחות מכזית פת אינו פוטר שאר מאכלים, ורק כשאוכל כזית פת, הפת נחשבת עיקר ופוטרת את שאר המאכלים, וכדברי הריטב"א הנ"ל. וכך דעת כמה אחרונים, המגן אברהם (סימן קעז סק"א), גנת ורדים (כלל א' ס' א ד"ה ובני"ד אשכחן) - לרבי אברהם הלוי שהיה לפני מעל 300 שנה, מגן גיבורים (סימן קעד אלף המגן סק"ב), ערוך השלחן (סימן קעז סעיף ב), כף החיים (סק"ד) ורבי משה פיינשטיין⁸ באגרות משה (חאו"ח ח"ד סי' מא). גם בשו"ת חלקת יעקב ח"ב (סי' קיב) - לרבי יעקב ברייש אב"ד ציריך - נשאל במי שעושה דיאטה על פי ציווי הרופאים - אבל בסתם דיאטה יאכל בסעודות שבת לפחות כזית פת - ואינו אוכל פת אלא פחות מכזית, אם פוטר שאר מאכלים. והשיב שפשוט וברור שאינו פוטר שאר מאכלים, כי אין שם סעודה עליו.

דין היין שנוי במחלוקת

י. בשו"ת יביע אומר חלק י' (חאו"ח סי' יז) הביא דברי אותו חכם מכסא רחמים, שאפילו אכל פחות מכזית פת פוטר את כל הדברים שדרך בני אדם לאכול בסעודה, והוכיח כן מדין היין שפוטר כל מיני משקים ואפילו אינו שותה רביעית יין. והרב דחה את דבריו, כי ראשית כל צריך לדעת שדין זה אינו פשוט, ולדעת כמה פוסקים יין פוטר שאר משקים רק אם שתה ממנו רביעית, כך כתב הלבוש (סימן קעד סעיף ב) - היה לפני כ-400 שנה, העולת תמיד (סי' קעד סק"ב), החיי אדם (כלל נה סעיף ה, ובנשמת אדם שם סק"א) ועוד. אולם לדעת רוב הפוסקים אפילו שתה מעט יין פוטר את שאר המשקים, וכן דעת המגן אברהם (סי' קעד סוף ס' ק יא, וס"ס ערב), הפרי מגדים (ר"ס קעז), שלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סי' קעד ס"ד), לבושי מרדכי (קמא סימן לו), פני יצחק אבולעפיא (ח"א במע' הברכות אות קלו), הביאור הלכה (סי' קעד ס"א ד"ה יין) בשם הגאון מליסא בסידור דרך החיים, ועוד.

החילוק בין פת ליין

יא. הטעם שיש לחלק בין יין לפת, כי מה שהיין פוטר שאר משקים זה רק בגלל חשיבות ברכת הגפן, שהיא תפוזים או אשכוליות ברכתם "בורא פרי העץ", ואם סוחטים אותם מברכים על המיץ "שהכל נהיה בדברו", כלומר שהברכה ירדה דרגה ונעשתה כוללת יותר, לא כן ענבים שברכתם "בורא פרי העץ", ואם סוחטים אותם מברכים על המיץ "בורא פרי הגפן", הברכה עולה דרגה ונעשית מבוררת יותר, ועל כן היין פוטר את כל מיני המשקים, ללא יוצא מן הכלל. מה שאין כן פת שהיא פוטרת מפני שהיא עיקר הסעודה, כמו שכתב הריטב"א, ופוטרת רק את צרכי הסעודה ולא פירות

כשחולק עם שכל, וכאן השבנו על דברי רבינו יוסף חיים בסברא נכונה, על פי דברי מרן בשו"ת יביע אומר (ח"י חאו"ח סימן נה) שכתב השגות על הרב פעלים, ושם (בהערות על ח"ג אות כה) דחה את ראיותיו בזה אחת אחרי השניה.

אמר לי פעם הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א שהעונג שבת שלו ללמוד עם חברותא תשובות ביביע אומר על הסדר. ואמר לי דיין חשוב אחד, שלמד עם חברותא יביע אומר חלק י' את ההשגות על הרב פעלים, וזה מדהים, תענוג ללמוד את התשובות הללו, מרן כותב כלפי הרב פעלים בכבוד גדול, ומשיג עליו בטוב טעם.

⁸ מרן זצ"ל היה מתחשב הרבה בסברותיו של האגרות משה, אף שבדרך כלל לא אהב סברות לבד, כי הרב משה פיינשטיין סיים את הש"ס מאות פעמים ושכלו נעשה שכל תלמודי. סברא של מי שידוע את כל הש"ס היא סברא בריאה.

פסק מרן השלחן ערוך

ג. תשמעו את לשון¹⁰ השלחן ערוך (סימן קעד סעיף ז): אם אין לו יין ושותה מים או שאר משקה - באמצע הסעודה - אין לברך עליהם דחשיבי כבאים מחמת הסעודה, לפי שאין דרך לאכול בלא שתיה - אדם רגיל להרטיב את פיו בשעת האכילה ולהעביר טעם המליחות - ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו, אלא מפני שהוא חשוב קובע ברכה לעצמו. אבל מים או שאר משקים לא חשיבי, ואינם טעונים ברכה. וכו'. ויש אומרים לברך על המים שבסעודה, ויש מחמירים עוד לברך עליהם בכל פעם, דסתמא נמלך הוא בכל פעם. והרצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו, ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו. עכ"ל. גם הבן איש חי (ש"ד פ"ד פרשת נשא אות ה) הביא עצה זו למעשה, וכך היינו רואים אצל העיראקים הוותיקים, שהיו מחמירים ולפני הסעודה היו מברכים על שתיה מתוקה, או על מים כששותה אותם לצמא (ע"ב ברכות מד.), כדי לפטור את השתיה שבתוך הסעודה. והוסיף הבן איש חי שגם בתוך הסעודה יכול לברך על סוכר ולפטור את השתיה. ואמנם הסוכר עצמו ברכתו מוטלת בספק (סי' רב), ועדיף לברך על סוכריה או מסטיק¹¹ [א.ה. ראה חזו"ע ברכות עמ' עד]. היום לא נוהגים להחמיר בזה, ושותים באמצע הסעודה בלי ברכה, וכדעת מרן השלחן ערוך, שרק מי שרצה להחמיר יפטור את השתיה לפני הסעודה, אבל מהדין למרות שיש מחלוקת ראשונים אם לברך על שתיה בסעודה, יכול לשתות בלא ברכה. משמע שאומרים סב"ל אפילו בקום ועשה, ודלא כהמהרש"א ורבי עקיבא איגר.

מטעמת שאין בה כוונת הנאה לא מברך, ולכן אפילו בולע עד רביעית לא מברך, מה שאין כן הלועס מסטיק שמתכוין ליהנות וזו צורת ההנאה ממנו.

אותו חכם הביא עוד ראייה מהגמרא בברכות (לו:): וביזמא (פ"א): לעס פלפלים ביום הכפורים פטור, וכתב הרמ"א (סימן תקסו סעיף ג), שמוותר ללעוס קינמון וכדומה ביום התענית. והלא בולע את הטעם? רואים שבליעת טעם לא נחשבת אכילה, ולכן רצה לומר שגם על מסטיק לא מברכים. אבל רש"י במקום (בברכות וביזמא שם ד"ה כס) כתב שלא מברכים על עצי הקינמון, כי "לאו אוכלא הוא", אין דרך לאכול, אנשים לא רגילים לאכול עצים, מה שאין כן מסטיק שכן הרגילות לאכול, ולכן להלכה יש לברך על המסטיק שהכל.

כשלמדנו בתלמוד תורה 'בנה' של החינוך העצמאי, הייתי בגיל עשר, והבאתי מסטיק 'בזוקה'. החברים התחילו לצעוק, מה אתה עושה? זה חזיר! יצאו שמועות שעושים את המסטיק מעצם של חזיר. אמרתי להם: אינני יודע, אבא שלי מתיר... שאלו: מי זה אביך? לא הכירו את הרב, הוא היה רק חבר בית דין. אמרתי להם: תבואו איתי אחרי הלימודים לאבא שלי! הלכו איתי קבוצה של ילדים אשכנזים - היום אחד מהם ראש ישיבה בבני ברק, אחד היה ראש ישיבה בטשיבין - נכנסו לאחד של מרן וראו שהרב יושב ולומד בחדר מלא ספרים, בסוף ימיו היו לו בספריה 40,000 ספרים! אמרתי לו: אבא, יש להם שאלה. קם אחד הילדים עם אומץ ואמר: כבוד הרב, הבן שלך אוכל חזיר! הרב נבהל, איפה ההבטחה "לא ימושו מפני זרעך"... והילד המשיך: לא, הוא אוכל מסטיק בזוקה... הרב נרגע, ופתח להם את ספרי הפוסקים, נודע ביהודה (קמ"א, חו"ד סי' כו), חתם סופר (חו"ד סי' קיז, קכו) ועוד, שאם המעמיד הוא דבר הפגום מאכילת כלב אין בזה איסור של דבר המעמיד. החברים ראו את הספרים והשתכנעו, ולמחרת כולם קנו מסטיק בזוקה...

יש דיון על 'בשר מתורבת', לוקחים חוט של בשר, אולי אפילו מנבלה וטרפה, ומרבים אותו במעבדה עד שנעשה חתיכה גדולה, ויש לזה טעם של בשר. כעת הדיון הזה הגיע לפתחה של הרבנות הראשית לישראל, כי רוצים שניתן להם הכשר, וצריכים לדון בכשרות המוצר, וכן לדון האם אחר האכילה צריך להמתין שש שעות לאכילת חלב, והאם זה דומה לגלאטין (ראה יב"א ח"ה חו"ד סי' יא), או שמא יש מקום לחלק. אבל זה לא הנושא שלנו.

שאינם מצרכי הסעודה, והלא אין סעודה אלא בכזית פת. להלכה מי שטעם אפילו מעט יין, כגון כשעושים בבית הכנסת קידוש אחר תפלת מוסף והוא טעם מכוס הקידוש, לא יברך על שאר משקים.

ברכה על שתיה בסעודה

יב. נחזור לדברי הגמרא בברכות (מ"א): שהפת פוטרת את הדברים הבאים מחמת הסעודה, שואלת הגמרא, אי הכי יין נמי נפטריה פת - אם כך גם את היין תפטור הפת, ומדוע מברכים על היין באמצע הסעודה? ומיישבת, שאני יין דגורם ברכה לעצמו. פירש רש"י, שבכמה הזדמנויות מברכים על היין אף שלא צריכים לשתיתו, כגון בקידוש והבדלה, חתונה, שבע ברכות, ברית מילה. ועוד פירוש, שברכת הגפן היא חשובה ומיוחדת, ושונה משאר מיצי פירות שמברכים עליהם "שהכל", וכנ"ל. לרוב הראשונים אין לברך על שאר משקאות בסעודה, והגמרא דיברה רק על יין, וכן דעת הרשב"א (ברכות מא ס"ב), רבינו תם ור"י (בתוס' ברכות מב ר"ע"א), תלמידי רבינו יונה (ברכות ד"ט ע"ב מדפי הר"ף), מרדכי (פ"ו דברכות ס"י קלו), סמ"ג (עשין כז קיא ע"ד). לעומתם דעת בעל הלכות גדולות (הלכות ברכות פ"ז דף י"א ע"א), הראב"ד (הובא ברשב"א הנ"ל), האור זרוע (ה"א ס"ס קנה), שבלי הלקט (סי' קמג) בשם אחיו רבי בנימין, שמברכים על משקים בסעודה, ורק יין פוטר את המשקים [א.ה. ולשיטתם ביאור דברי הגמ' שאני יין דגורם ברכה לעצמו, שהשתיה גורמת ברכה לעצמה, לפי שהאכילה והשתיה שני עניינים ואי אפשר לשניהם להיות כאחד. ולפ"ז ה"ה שאר משקים. ילקו"י סי' קעד ס"ה].

⁹ בשבת כשמברך הגפן על כוס הקידוש וטועם מהיין, פוטר את היין הבא בסעודה, אבל כשלא עושים קידוש השותה יין באמצע הסעודה מברך הגפן.

¹⁰ הזקנים כאן זוכרים שלפני כ-50 שנה, בשנים הראשונות שמרן היה מוסר את השיעור ביזדים, בתחילת השיעור היה קורא שלחן ערוך במשך כמה דקות, ואחר כך מתחיל לדבר. אנחנו נקרא עכשיו...

¹¹ היום רוב ככל המסטיקים 'עלמה' 'בזוקה' ועוד מגיעים עם הכשר, ולא צריך דוקא הכשר העדה החרדית או הרב לנדא, במסטיקים וסוכריות אפשר לסמוך על כל הכשר של רבנות. לא צריך בכלל ללעוס מסטיק, וכי הוא מעלה גרה!...

הלועס מסטיק מברך "שהכל נהיה בדברו", אמנם רבי עובדיה הדאיה כתב בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה חאו"ח סימן כ אות נד, דף מב רע"א) שעל מסטיק לא מברכים, כי אינו נבלע, וכמו שכתב הבית יוסף (סי' רי) שהברכה היא על הנאת מעיו. אבל מרן ביביע אומר ח"ז (חאו"ח סימן לג) כתב על זה תשובה, והשיג על הישכיל עבדי, שכשבולע את הרוק מרגיש טעם מנטה או טעם קינמון וכדומה, וזה נחשב הנאת מעיו, ודי בזה לברכה ראשונה שמברכים על כל שהוא. וכן מי שמוצץ סוכריה, אחר שבירך ובלע מהרוק והרגיש את המתיקות, למרות שממשות הסוכריה עוד לא נימוחה בפיו, יכול לדבר, ואם שומע קדיש וקדושה יענה אפילו אחר טעימת החיך בלבד.

חכם אחד מכסא רחמים (ברכת ה' ח"ב עמ' מא) חלק על מרן זצ"ל וכתב שלא יברך על מסטיק, והביא ראייה מדין מטעמת, שכתב השלחן ערוך (סימן רי סעיף ב): הטועם את התבשיל - רוצה לבדוק שלא חסר מלח, לא סומך על אשתו... אינו צריך לברך עד רביעית, ואפילו אם הוא בולעו. ויש אומרים - רבינו חננאל (הובא בתוס' ברכות יד. ד"ה טועם) - שאם הוא בולעו טעון ברכה, ולא פטרו את הטועם אלא כשחוזר ופולט ואז אפילו על הרבה אינו צריך ברכה. עכ"ל. וכלל בידינו, סתם ויש הלכה כסתם. ובבית יוסף הביא שכן דעת עמודי ההוראה הר"ף (תענית ד. מדפי הר"ף), הרמב"ם (פ"א מהלכות ברכות ה"ב) והרא"ש (פ"ב בברכות סי' י), ששמטעמת אינה צריכה ברכה, ולא חילקו בין בולע ללא בולע, וכתב הבית יוסף שמן הסתם הטור סבר כדעת אביו הרא"ש. גם הרמ"א בהגה כתב: וספק ברכות להקל. בא אותו חכם ודימה מסטיק למטעמת, אבל יש לחלק שרק